

ЧИННИКИ РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

FACTORS OF PLACEMENT OF PRODUCTION FORCES OF THE REGION (ON THE EXAMPLE OF THE VOLYN REGION)

Стаття присвячена комплексному аналізу територіальної організації продуктивних сил області. Продуктивні сили, є полікомпонентною системою, тому багатоаспектність об'єкта зумовлює загальнонаукову інтегрованість його соціально-економічного дослідження: використання комплексного підходів, поєднання традиційних суспільно-географічних методів з економічними.

Важливим чинником розвитку і територіальної організації продуктивних сил області – вигідне географічне розташування, яке визначається територіальними, компонентними і композиційними відношеннями, соціально-економічними відносинами і зв'язками області з іншими регіонами та областями України. Ранжування за природно-географічними, соціально-економічними показниками висвітлюють передумови для формування господарських комплексів та розвитку продуктивних сил адміністративних районів області. Для регіону характерні значні міжрайонні дисбаланси у розвитку економіки, сфері зайнятості населення. За останні роки значних зрушень в розміщенні продуктивних сил області не відбулося. В основному спостерігався подальший розвиток і вдосконалення тих вузлів і центрів зосередження виробництва, що вже склалися раніше. Область має ряд переваг серед інших регіонів України щодо зростання інвестиційної привабливості та покращення її бізнес-клімату. Сильні сторони регіону – значні запаси лісів, водних, рекреаційних ресурсів; розвинена магістральна транспортна інфраструктура із значним транзитним потенціалом; близькість до кордону з Європейським Союзом, достатня забезпеченість трудовими ресурсами (у тому числі робітничих та інженерних професій, фахівцями ІТ-сфери), а також відповідними освітніми закладами, зростання попиту на логістичні послуги.

Ключові слова: *продуктивні сили, регіон, соціально-економічні чинники, природно-географічні чинники, територіальна організація виробництва.*

The article is devoted to the complex analysis of the territorial organization of productive forces of the region. Productive forces are a multicomponent system, so the multidimensional nature of the object determines the general scientific integrity of its socio-economic research: the use of integrated approaches, the combination of traditional socio-geographical methods with economic ones.

By the important factor of development and territorial organization of productive forces of area is an advantageous geographical location, that is determined by, component and

composition territorialisms, socio-economic relations and copulas of area with other regions and areas of Ukraine. Ranking by natural geographic, socio-economic indicators highlights preconditions for the formation of economic complexes and the development of productive forces of the administrative districts of the region. The region is characterized by significant inter-district imbalances in the development of the economy, employment. In recent years there have been no significant shifts in the placement of productive forces of the region. In the main, there was a further development and improvement of those units and centers of concentration of production that have already been formed. In the main, there was a further development and improvement of those units and centers of concentration of production that have already been formed. The oblast has a number of advantages among other regions of Ukraine in terms of increasing investment attractiveness and improving its business climate. Strengths of the region - significant reserves of forests, water, recreational resources; developed trunk transport infrastructure with significant transit potential; proximity to the border with the European Union, adequate supply of labor resources (including labor and engineering professions, IT professionals), as well as relevant educational institutions, increased demand for logistics services.

Key words: *productive forces, region, social and economic officials, natural geographical factors, territorial organization of production.*

Статья посвящена комплексному анализу территориальной организации производительных сил области. Производительные силы, является поликомпонентных системой, так многоаспектность объекта приводит общенаучную интегрированность его социально-экономического исследования: использование комплексного подходов, сочетание традиционных общественно-географических методов с экономическими.

Ранжирование по природно-географическими, социально-экономическими показателями освещают предпосылки для формирования хозяйственных комплексов и развития производительных сил административных районов области. Для региона характерны значительные межрайонные дисбалансы в развитии экономики, сфере занятости населения. За последние годы значительных сдвигов в размещении производительных сил области не произошло. В основном наблюдался дальнейшее развитие и совершенствование тех узлов и центров сосредоточения производства уже сложившихся ранее. Область имеет ряд преимуществ среди других регионов Украины по росту инвестиционной привлекательности и улучшения ее бизнес-климата. Сильные стороны региона – значительные запасы лесов, водных, рекреационных ресурсов; развитая магистральная транспортная инфраструктура со значительным транзитным потенциалом; близость к границе с Европейским Союзом, достаточная обеспеченность трудовыми ресурсами (в том числе рабочих и инженерных профессий, специалистами ИТ-сферы), а также соответствующими образовательными учреждениями, рост спроса на логистические услуги.

Ключевые слова: *производительные силы, регион, социально-экономические факторы, природно-географические факторы, территориальная организация производства.*

Вступ. Розміщення продуктивних сил – це динамічний процес прийняття та впровадження в життя рішень щодо просторового розподілу окремих їх

елементів, а саме трудових ресурсів і засобів виробництва (предметів і засобів праці). Дослідження в галузі продуктивних сил зумовлені тим, що райони виробництва не збігаються з районами споживання виробленої продукції через територіальне розосередження наявних природних ресурсів і робочої сили. Існують також просторові відмінності в ґрунтово-кліматичних умовах, які безпосередньо впливають на спеціалізацію аграрного сектору економіки, що не завжди відповідає інтересам споживачів. Пріоритетними й визначальними чинниками розміщення продуктивних сил любого регіону є природно-географічні, соціально-економічні, екологічні чинники. До того ж значення окремих чинників залежить від специфіки галузей та сфер господарювання регіону. Чинники, які в одних галузях господарювання виступають на перший план, в інших – стають другорядними. Більше того, один і той же чинник у різних стадіях технологічного процесу діє з різною інтенсивністю. Змінюється співвідношення між чинниками та ступенем їх значущості в міру розвитку науки і техніки.

Аналіз останніх досліджень. Найбільшу увагу питанням розвитку продуктивних сил приділяють економічні науки. Так, економіка почала активно досліджувати продуктивні сили наприкінці XIX ст. Теорії розміщення продуктивних сил як такої на той час не було. Однак економічна наука розвивалася завдяки створенню основ ринкової теорії розміщення виробництва, основоположниками якої є А. Вебер, У. Тюнен, А. Льош, В. Кристаллер, У. Ізард, Дж. Чорлі, П. Хагет. Ці теорії спирались на визначальну роль прибутку за умов ринкового господарства.

Вагомий внесок у вирішення теоретичних та прикладних проблем використання продуктивних сил, які сприяють регіональному розвитку внесли праці вітчизняних вчених: М. Д. Пістуна, О. І. Шаблія, С. І. Іщука, О. Г. Топчієва, П. В. Луцишина. З проголошенням України незалежною державою було надано нового темпу розвитку теорії розміщення продуктивних сил та регіональній економіці. Так, В. О. Безугла вважає, що одним з основних показників виробничого капіталу в регіоні та рівня його конкурентоздатності є створена в регіоні валова додана вартість в розрахунку на одну особу. Даний показник дає уявлення про темпи та характер економічного зростання, проте, очевидно, що один показник не спроможний дати більш детальну картину щодо рівня розвитку продуктивних сил. В. Н. Артеменко концентрує увагу на оцінці якості життя населення, впливі людей на стан довкілля та здоров'я людей, як першорядного індикатора сталого розвитку регіону [3].

Методика досліджень. Серед сучасних методів дослідження розвитку і розміщення продуктивних сил особливу увагу заслуговує такий метод як геопросторова парадигма. В основу якого покладено географічний метод дослідження, доволі специфічний і формується як «триєдиний» підхід у дослідженні, що зумовлює дотримання територіальності, комплексності та

конкретності. Застосування його неможливе без одночасного використання картографічного методу, який є особливою формою ідеально-просторового моделювання.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд чинників впливу на структурні та територіальні відмінності в розвитку продуктивних сил Волинської області, а також виділення проблем та пропозицій щодо оптимізації розвитку продуктивних сил регіону.

Результати досліджень. У суспільній географії традиційно найбільша увага приділяється оцінці такого чиннику регіонального розвитку як локалізація ресурсів. Основою функціонування та розвитку будь-якого регіону виступає природно-ресурсний потенціал. До компонентної структури ПРП Волинської області належать: земельні ресурси (землі, які систематично використовуються або придатні до використання з конкретною господарською метою і відрізняються за природно-історичними ознаками), які складають – 55,09 %, водні ресурси – 17,22 %, лісові ресурси – 16,19 %, природно-рекреаційні ресурси – 7,90 %, мінеральні ресурси – 3,02 % та фауністичні ресурси – 0,58 % [6]. Усі наявні на території ресурсні чинники сприяють диверсифікованій спеціалізації господарського комплексу регіону, а раціональне використання природних ресурсів підвищить їх ефективність шляхом впровадження нових технологій добування, виробництва і переробки ресурсів, а також, впровадження безвідходного виробництва задля покращення екологічної ситуації, що сприятиме розвитку продуктивних сил та статусу регіону.

Щодо соціально-демографічних чинників, то вони значною мірою обумовлені ефективністю реалізації соціальної політики, зокрема створення належних умов для відтворення робочої сили, ефективної зайнятості населення, поліпшення демографічної ситуації, соціального захисту населення, вдосконалення структури споживання продукції.

Чисельність наявного населення області на початок січня 2018 р. становила 1035729 осіб, з яких 536,6 тис. проживають в міських поселеннях, 499,1 тис. – у сільській місцевості. На сьогоднішній день найбільша кількість населення проживає у шести районах (Горохівському, Камінь-Каширському, Ківерцівському, Луцькому, Маневицькому та Ратнівському), що становить 37,5 % від усіх районів області. Найменша – в трьох районах (Шацькому, Локачинському, Володимир-Волинському), що становить 18,75 %. Депопуляція населення спостерігається у тринадцяти районах (81,2 %) і лише двох районах (Камінь-Каширському та Ківерцівському) спостерігається позитивна динаміка природного приросту. На чисельність населення впливає міграційний рух. На даний час у Волинській області відбувається міграційне скорочення населення. Якщо розглядати міграційний рух населення у розрізі районів, то у Володимир-Волинському, Горохівському, Ківерцівському, Ковельському, Луцькому та Турійському районах відбувається міграційний приріст населення [6].

У Північних районах (Ратнівському та Старовижівському) найбільша частка населення зайнята у сільському господарстві. У південних районах, які є більш густо заселеними, і відповідно мають більш розвинену інфраструктуру і промисловість (Луцький, Ківерцівський, Локачинський, Рожищенський), а також у Ковельському районі більша частка населення зайнята у промисловості і соціальній сфері. Зайнятість населення у торгівлі, будівництві та послугах зосереджена помірно по усіх районах області. Дана структура показує можливість подальшого розвитку, використання трудових ресурсів та передбачає підвищення їх фахового рівня з метою впровадження інтенсивних і нових форм господарювання.

За даними обласного центру зайнятості, кількість зареєстрованих безробітних становить 8,4 тис. осіб, з них 54,6 % – жінки, 30,9 % – молодь у віці до 35 років. За підсумками Програми зайнятості населення Волинської області за останні роки ситуація на регіональному ринку праці формувалася під впливом позитивної динаміки макроекономічних показників, привабливого інвестиційного клімату, послідовного здійснення заходів державного регулювання ринку праці і характеризувалася позитивними тенденціями щодо зростання зайнятості та скорочення безробіття. Рівень безробіття (за методологією МОП) знизився з 8,2 % до 8,0 %. Спостерігається підвищення ефективності використання робочої сили на виробництві. Також діє Стратегія «Волинь–2020», яка є головним плановим документом розвитку продуктивних сил Волині на довгострокову перспективу. Стратегія визначає основні завдання місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, які спрямовані на її виконання, а також передбачає узгодженість з Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року. Стратегічними цілями розвитку області є: розвиток людського потенціалу; Волинь – туристична; нова промисловість; місцева енергетика; волинське село, тощо [8].

Територіальний поділ праці сприяє спеціалізації окремих адміністративних районів області на виробництво певної продукції та послуг і обміні ними. Спеціалізація регіонів, що склалася історично, формує галузеву структуру регіону. До того ж сформована база господарського розвитку може бути використана, як конкурентна перевага регіону.

У кожному регіоні формується така система виробництва (сільське господарство, промисловість, сфера послуг), яка найбільш розвинута з погляду продуктивності праці, ефективності виробництва продукції, раціонального використання ресурсів та зайнятості в даному регіоні.

Промисловість Волинської області за своєю структурою є багатогалузевою з переважним розвитком обробних галузей виробництва. В межах Волинської області функціонує більше 1297 підприємств, які займаються виробництвом промислової продукції. Із них 1272 підприємства, які відносяться до переробної промисловості, 25 підприємств – добувної промисловості.

Майже 80 % загального обсягу промислового виробництва області припадає на машинобудівну, легку, харчову, хімічну галузі, а також індустрію будівельних матеріалів. Зокрема, у Волинській області випускається 70 % м'яких покрівельних матеріалів, які виготовляються в Україні, 15,1 % –лінолеуму, 30,8 % – шовкових тканин, 36 % – підшипників, 3,9 % – картону, 4,3 % – м'яса, 4,8 % – тваринного масла.

Найбільша кількість підприємств знаходиться у Луцькому, Горохівському та Ківерцівському районах (18,75 % від загальної кількості районів). Найменше підприємств у Шацькому, Любешівському, Маневицькому, Ратнівському та Старовижівському районах (31,25 % від загальної кількості районів) [7].

У Волинській області найбільша кількість підприємств пов'язаних з оптовою та роздрібною торгівлею, сільським, лісовим та рибним господарством, промисловістю та операціями з нерухомим майном. Найменше підприємств такого напрямку як: інформація та телекомунікація, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, транспорт та складське господарювання.

Отже, з 16 адміністративних районів області такі райони, як Луцький, Іваничівський, Ковельський спеціалізуються на машинобудуванні; три райони (Луцький, Ковельський, Іваничівський) спеціалізуються на хімічній промисловості; у трьох районах (Луцькому, Ковельському та Іваничівському) найбільше розвиненою є електроенергетика; у Луцькому та Іваничівському районах – металургія.

За сьогоднішніх умов регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальний, екологічний, науково-технічний). Тільки через механізми регіональної політики, як важливого елемента загальнонаціональної стратегії, можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання території і держави в цілому. Тому саме регіональна політика повинна стати універсальним засобом ефективного використання внутрішніх резервів та відображати структуру економіки регіону відповідно до пріоритетів його розвитку.

В умовах державної регіональної політики області передбачається забезпечення розвитку сільського та лісового господарства, харчової й легкої промисловості, приладобудування, сільськогосподарського машинобудування; видобутку і переробки мінералів; відновлення вирощування і виробництва продукції з льону-довгунця; створення наукомістких підприємств з виробництва електронної техніки, електропобутових товарів і товарів народного споживання; прискорений розвиток соціальної та виробничої інфраструктури та поліпшення екологічної ситуації в регіоні.

Пріоритетними напрямками Волинської області у сфері залучення інвестицій є: розвиток аграрного сектору, зокрема виробництво і переробка

сільськогосподарської продукції; упровадження енергоощадних технологій та альтернативних джерел енергії; реалізація інноваційних проектів, орієнтованих на збільшення експорту та імпортозаміщення; розвиток туристично-рекреаційного комплексу.

Щодо політико-правових чинників впливу, то їх вплив безпосередньо пов'язаний зі створенням відповідного правового поля задля регулювання розвитку галузевої структури регіонів держави. Законодавство допомагає впорядкувати відносини підприємств різних галузей регіону, проте відсутність належної нормативно-правової бази регулювання відносин регіонів держави не дозволяє регулювати повний розвиток галузей всередині країни.

Отже, Волинська область – досить привабливий регіон з точки зору незадіяного потенціалу економічного розвитку та інвестиційної привабливості. При активізації взаємодії і функціонуванні усіх груп факторів Волинська область може стати однією з провідних в економічному розвитку країни.

Проблемами пошуку нових форм регіонального розвитку області є точне урахування специфіки умов господарювання, ресурсних можливостей і ринкових зв'язків на мікроекономічному рівні, з метою інтенсифікації економічного розвитку. Сьогодні склалися структурно і якісно деформовані територіально-виробничі комплекси переважно екстенсивного типу. В їх структурі переважають найменш ефективні добувні галузі, галузі важкої промисловості із застарілими технологіями рівня 60–70-х років минулого століття. Проте зазначені галузі не впливають на покриття внутрішнього ринкового попиту на споживчі товари належним чином, не кажучи вже про конкурентоспроможність останніх на світовому ринку.

В умовах нових форм господарювання і ринку, при належній матеріально-технічній підтримці, є реальні можливості забезпечення продуктивного використання землі, постійну зайнятість і гідне життя селян. За рахунок місцевих нагромаджень, кооперації ресурсів і державної підтримки слід зміцнювати промислову базу села, розвивати у ньому промисли та інфраструктуру, здійснювати не тільки первинну, але й промислову переробку та зберігання продуктів, налагоджувати технічне і побутове обслуговування селян, виробництво будівельних матеріалів, споживчих товарів тощо. Потрібно чітко визначити стратегію і майбутнє місце області у всесвітньому поділі праці, в регіональних і світогосподарських інтеграційних зв'язках, не втрачаючи своїх національних економічних та політичних інтересів.

Отож, для Волинської області немає іншого виходу, як посилення науково-обґрунтованого регулювання економічного розвитку регіонів ринковими методами, здійснюючи розвиток ринкових відносин між містом і селом за допомогою створення спільних підприємств, які допоможуть співпрацювати як місту, так і селу, використовуючи на підприємствах міста ресурси сільської місцевості. Завдяки транскордонному співробітництву покращаться економічні

зв'язки області з сусідніми країнами. А створення вільних економічних зон сприятиме розвитку міжрегіональних та міждержавних економічних зв'язків, за допомогою транспортних вузлів, особливого режиму господарської діяльності іноземних інвесторів.

Висновки. Таким чином, перспективами нових форм регіонального розвитку продуктивних сил є покращення економічного стану області, збільшення об'ємів виробництва вітчизняної продукції, завдяки залученню іноземних інвестицій. Що сприятиме впровадженню нових форм регіонального розвитку та зміцнить позиції Волинської області на загальнодержавному рівні.

Список використаних джерел

1. Геренчук К. І. Природа Волинської області / К. І. Геренчук. – Львів : Вища школа, 1975. – 147 с.
2. Данилишин Б. М. Продуктивні сили економічних районів України / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк // – К. : ЗАТ «Нічлава», 2000. – 520 с.
3. Дорогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил України / Дорогунцов С. І., Заяць Т. А., Бандур С. І. – К. : КНЕУ, 2000. – 363с.
4. Яковлев А. І. Економічна сутність та основи визначення рівня потенціалу виробничої системи / А. І. Яковлев, О. П. Косенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. - № 2. – С. 172–178.
5. Волинський регіональний центр зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/vol/control/uk/index>

References

1. Herenchuk, K. I. (1975), *Pryroda Volyns'koi oblasti* [Nature of the Volyn region], Vyshcha shkola, Lviv, Ukraine.
2. Danylyshyn, B. M. and Chernyuk, L. H. (2000), *Produktyvni syly ekonomichnykh rayoniv Ukrayiny* [Productive forces of economic regions of Ukraine], Nichlava, Kyiv, Ukraine.
3. Dorohuntsov, S. I., Zaiats', T. A. and Bandur, S. I., (2000), *Rozmischennia produktyvnykh syl Ukrainy* [Placement of productive forces of Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Yakovlyev, A. I. and Kosenko, O. P. (2011) "The economic essence and the basis for determining the potential level of the production system", *Marketynh i menedzhment innovatsij*. vol. 2, pp. 172–178.
5. Volyn Regional Employment Center (2018), "News of the region", available at: <http://www.dcz.gov.ua/vol/control/uk/index?opendocument> (Accessed 4 September 2018).